

Davorin Kajba
Dalibor Ballian

ŠUMARSKA GENETIKA

**UDŽBENICI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
MANUALIA UNIVERSITATIS STUDIORUM ZAGREBIENSIS**

**UDŽBENICI UNIVERZITETA U SARAJEVU
MANUALIA UNIVERSITATIS STUDIORUM SARAIEVOENSIS**

IZDAVAČ:

Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu

RECENZENTI:

Dr. sc. Joso Gračan
Prof. dr. sc. Rifat Hadžiselimović
Doc. dr. sc. Robert Brus

ILUSTRATOR I TEHNIČKI UREDNIK:

Leila Čmajčanin

LEKTOR:

Zlata Babić, prof.

GRAFIČKA PRIPREMA I TISAK:

ART 7 I THREECOLOUR

NAKLADA:

1000 primjeraka

Objavljivanje ovog sveučilišnog udžbenika odobrilo je Povjerenstvo za znanstveno-nastavnu literaturu Sveučilišta u Zagrebu rješenjem broj 380-02/6-07-5 od 17. travnja 2007.

Objavljivanje ovog univerzitetskog udžbenika odobrio je Senat Univerziteta u Sarajevu odlukom broj 01-1-1231/07 od 04. srpnja 2007.

Cip zapis dostupan u računalnom katalogu nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 641117

ISBN 978 - 953 - 6307 - 93 - 7
(Šumarski fakultet Zagreb)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

575 : 630 (075.8)

KAJBA, Davorin

Šumarska genetika / Davorin Kajba, Dalibor Ballian. - Zagreb : Šumarski fakultet ; Sarajevo : Šumarski fakultet, 2007. - 283 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija: str. 249-256

ISBN 978 - 9958 - 616 - 00 - 6
(Šumarski fakultet Sarajevo)
1. Ballian, Dalibor
COBISS. BH - ID 15911430

Davorin Kajba
Dalibor Ballian

ŠUMARSKA GENETIKA

Zagreb - Sarajevo
2007

Posljednjih se nekoliko desetljeća intenzivno razvijala i napredovala primjena molekularno-bioloških i genetičkih tehnika istraživanja, a mnoge od spoznaja dobivenih tim istraživanjima danas se iskorištavaju u šumarstvu. To nas je potaknulo da napišemo udžbenik koji bi sadržavao najnužnije gradivo i donio nove informacije, referencije te praktične i osnovne znanstvene ideje o pitanjima genetike šumskog drveća. Iako su u knjizi prikazana relevantna svjetska iskustva, tekst smo nastojali prilagoditi potrebama hrvatskoga i bosanskohercegovačkog šumarstva, pri čemu smo se maksimalno koristili primjerima šumskih vrsta našeg podneblja.

Sve opsežnija nastavna građa potrebna za valjanu provedbu studijskih programa preddiplomskoga i diplomskog studija *Šumarstva i Urbanog šumarstva, zaštite prirode i okoliša*, te *Hortikulture* zahtijevala je objavljivanje udžbenika koji bi obuhvatio najsuvremenije metode šumarske genetike. Udžbenik je ponajprije namijenjen studentima Šumarskog fakulteta u Zagrebu i Sarajevu, a slikovnim smo prikazima pokušali olakšati razumijevanje tematskih cjelina. Udžbenik sadržava i pojmovnik s objašnjenjima obrađenih stručnih izraza kako bi bio od pomoći svima koji žele proširiti znanje iz toga znanstvenog područja. Osim studentima matičnih fakulteta, nastojali smo da udžbenik bude koristan i svima koji žele više saznati o sadašnjem stanju bioloških istraživanja šumskog drveća (npr. djelatnicima zaštićenih objekata prirode, stručnjacima koji se bave zaštitom autohtone bioraznolikosti, zaposlenicima u državnoj upravi i sl.).

Recenzentima zahvaljujemo na primjedbama i korisnim prijedlozima, čime su znatno unaprijedili i poboljšali tekst. Unaprijed zahvaljujemo svim kolegama i čitateljima koji će nas upozoriti na propuste ili nedostatke u tekstu kako bismo zajednički pridonijeli proširenju znanja o toj problematici.

Autori

Zagreb - Sarajevo, 2007.

1. UVOD	9
Povijesni razvoj genetike	9
Fenotip kao rezultat interakcije gena i okoline	11
Primjena genetike u suvremenom šumarstvu	12
Genetika razmnožavanja i nasljednost	12
Znanstvene discipline u genetici	13
2. OSNOVNA GRAĐA STANICE	15
Osnove citologije i citogenetike	15
Građa biljne stanice, staničnih organela i njihova uloga	15
<i>Oblik i veličina stanice</i>	17
<i>Citoplazma</i>	17
<i>Stanična membrana</i>	18
<i>Stanične citoplazmatske organele</i>	18
<i>Plastidi</i>	18
Mitochondrij	20
<i>Ribosomi</i>	20
<i>Endoplazmatski retikulum</i>	21
<i>Golgijev aparat</i>	21
<i>Lizozomi</i>	22
<i>Centrosomi</i>	22
<i>Jezgra (nucleus)</i>	22
<i>Jezgrica (nucleolus)</i>	23
3. KROMOSOMI	25
Kromatin	26
Struktura metafaznih kromosoma	28
Sličnost gena i genskog niza u različitim vrsta	33
4. DNK, RAZINE ORGANIZACIJE I EKSPRESIJE GENOMA	35
DNK - genetički materijal	36
RNK kao genetički materijal u nekih virusa	37
Građa nukleinskih kiselina	38
<i>Struktura DNK</i>	39
<i>Biološki smisao evolucijskog nastanka DNK</i>	42
<i>Struktura RNK molekula</i>	42
Centralna dogma	47
Udvostručivanje DNK i kromosoma u eukariotskih organizama	48
Djelovanje gena	50
Prepisivanje DNK (transkripcija)	52
Obrada prepisane informacije	55
Genetički kod	57
Prevođenje (translacija)	61
Aktivnost gena i njihova regulacija	65
5. OSNOVE DIOBE STANICA	73
Stanični ciklus	74
Mitoza	76

<i>Profaza</i>	77
<i>Metafaza</i>	77
<i>Anafaza</i>	78
<i>Telofaza</i>	78
<i>Citokineza</i>	78
Mejoza	78
Mejoza I	79
<i>Profaza mejoze I</i>	79
<i>Metafaza mejoze I</i>	81
<i>Anafaza mejoze I</i>	81
<i>Telofaza mejoze I</i>	82
Mejoza II	82
Vrijeme i trajanje mejoze	83
Nepravilnosti i neregularnosti tijekom mejoze	84
Mikrosporogeneza i makrosporogeneza	85
Oplodnja	87
6. OPĆA GENETIKA	89
Temeljna načela genetike i nasljeđivanja (Mendelova pravila)	89
Geni, genotip, fenotip	96
Multipli aleli	98
Oblici interakcije među genima	100
Interakcija genskih alela	100
Dominantnost i recesivnost	100
Intermedijarnost ili nepotpuna dominantnost	101
Letalni aleli	102
Nasljeđivanje kvantitativnih svojstava	103
Tumačenje nasljeđivanja kvantitativnih svojstava	104
Primjeri nasljeđivanja kvantitativnih svojstava u šumskog drveća	105
Analiza lokusa za kvantitativna svojstva (QTL analiza)	108
Aditivno djelovanje gena	109
Dominantno djelovanje gena	110
Superdominantnost	110
Interakcija gena ili interakcija nealelnih gena	110
<i>Interakcija nealelnih gena u nasljeđivanju kvalitativnih svojstava</i>	111
<i>Interakcija nealelnih gena u nasljeđivanju kvantitativnih svojstava</i>	115
Razlike u fenotipskoj ekspresiji genotipa	115
Pleiotropni učinak gena	118
Transgresijsko razdvajanje	118
7. VEZANI GENI I REKOMBINACIJE	119
Vezani geni	119
Rekombiniranje gena u viših organizama	122
<i>Značaj crossing overa za karte gena</i>	125
<i>Crossing over u mitozu</i>	126

8. NASLJEĐIVANJE SPOLA	127
Uloga spolnih kromosoma u određivanju spola	128
<i>Značaj kromosoma Y pri određivanju muškog spola</i>	130
<i>Bridgesova balansna teorija određivanja spola</i>	131
<i>Interseksi</i>	132
<i>Haploidni način određivanja spola u opnokrilaca</i>	132
<i>Razlike u ekspresiji gena pod djelovanjem spola</i>	133
Spolno vezano nasljeđivanje	134
9. IZVANUKLEARNO NASLJEĐIVANJE	137
Uloga citoplazme u izvankromosomskom nasljeđivanju	138
<i>Uloga kloroplasta u izvankromosomskom nasljeđivanju</i>	139
<i>Značaj izvankromosomskog nasljeđivanja</i>	141
Endosimbiotsko podrijetlo kloroplasta i mitohondrija	142
Majčinsko nasljeđivanje ili majčinski efekt	144
10. MUTACIJE	147
Genske mutacije	149
Fenotipski učinak genskih mutacija	151
Mehanizam nastajanja mutacija na genima	153
Mutacijski agensi	154
<i>Zračenje kao mutacijski agens</i>	154
<i>Kemijski mutacijski agensi</i>	156
<i>Učestalost mutacija</i>	157
Kromosomske mutacije	158
Strukturne mutacije kromosoma	159
<i>Delecije</i>	161
<i>Duplikacije</i>	162
<i>Pojava izokromosoma</i>	163
<i>Inverzije</i>	163
<i>Translokacije</i>	165
Mutacije broja kromosoma	167
<i>Aneuploidije</i>	167
<i>Mozaične promjene tkiva</i>	168
<i>Monoploidija</i>	169
<i>Poliploidija</i>	169
11. POPULACIJSKA GENETIKA	171
Genetička struktura populacije	172
<i>Genetička varijabilnost</i>	172
<i>Značaj polimorfizma i heterozigotnosti u genetičkoj strukturi populacije</i>	175
Genetička ravnoteža populacije ili Hardy-Weinbergov zakon	177
<i>Panmiksija (slobodno križanje), inbriding (križanje u srodstvu) i outbriding</i>	181
<i>Heterozis</i>	182
Genetički temelj evolucije	183
<i>Rekombiniranje</i>	184

Čimbenici koji narušavaju genetičku ravnotežu populacija	185
<i>Mutacije</i>	185
<i>Tok gena ili migracija</i>	187
<i>Genetički drift</i>	189
<i>Efektivna veličina populacije</i>	190
<i>Prirodna selekcija</i>	192
Selekcija u populaciji	197
<i>Selekcija protiv recesivnih homozigota</i>	200
<i>Selekcija protiv letalnih recesivnih homozigota</i>	202
<i>Selekcija koja favorizira recesive</i>	204
<i>Selekcija koja favorizira heterozigote</i>	205
<i>Selekcija protiv heterozigota</i>	206
<i>Ravnoteža između mutacija i selekcije</i>	208
12. EVOLUCIJSKA GENETIKA	211
Povijest evolucijskih ideja i pojam vrste	211
Nastanak vrste ili specijacija	214
Evolucija na molekularnoj razini	219
<i>Evolucija porodice gena</i>	221
13. PRIMJENA BIOKEMIJSKIH I MOLEKULARNO-GENETIČKIH ISTRAŽIVANJA U ŠUMARSTVU	223
Izoenzimi u šumarskim istraživanjima	223
DNK u šumarskim istraživanjima	223
Biokemijski i DNK biljezi	224
Tok genetičke informacije u izoenzima	227
Mogućnosti primjene izoenzima i DNK u populacijskoj genetici	227
Struktura i genetička varijabilnost šumskih sastojina	230
Što je genetička struktura populacije i o čemu ovisi	230
Mogućnosti primjene molekularnih analiza	231
Mogućnost identifikacije populacija sa šireg područja	232
Mogućnost identifikacija populacija s malog područja	234
Osnovna načela molekularno-genetičkih istraživanja	234
Restriksijski enzimi	236
Genetički inženjering i primjena transgenih biljaka u šumarstvu	237
Manipulacija genetičkim materijalom	240
Osnove genetičkog inženjeringa	242
Kako genetski inženjering može biti primijenjen na šumsko drveće	242
Koja su svojstva većinom podložna genetičkom inženjeringu	246
14. KORIŠTENA LITERATURA	249
15. POJMOVNIK	257
16. KAZALO	275